

SA's Leading Past Year

Exam Paper Portal

You have Downloaded, yet Another Great
Resource to assist you with your Studies 😊

Thank You for Supporting SA Exam Papers

Your Leading Past Year Exam Paper Resource Portal

Visit us @ www.saexampapers.co.za

SA EXAM
PAPERS

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI 12

TSHIVENDĀ LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI ĽA VHUVHILI (P2)

LUHUHI/THAFAMUHWE 2012

MARAGA: 70

TSHIFHINGA: awara 2

Bammbiri ĩli ĩ na masiatari a 18.

PFESESANI

Vhalani siatari heli nga vhuronwane ni sa athu u fhindula mbudziso:

1. Ni songo lingedza u vhalu bammbiri lothe. Tolani thebulu ya zwi re ngomu kha siatari li tevhelaho ni swaye nomboro dzo disendekaho kha bugu dze na guda iwaha uno. Nga murahu, vhalani mbudziso idzi uri ni kone u nanga dzine na tama u fhindula.

2. Bammbiri heli lo vhumbwa nga khethekanyo NNA:

KHETHEKANYO YA A: Nganea (35)

KHETHEKANYO YA B: Dirama (35)

KHETHEKANYO YA C: Nganeapfufhi (35)

KHETHEKANYO YA D: Vhurendi (35)

3. Fhindulani MBUDZISO MBILI fhedzi, dzi tshi bva kha khethekanyo MBILI dze na nanga kha idzo khethekanyo nna.

KHETHEKANYO YA A: NGANEA

Fhindulani mbudziso NTHIHI kha nganea ye na guda.

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA

Fhindulani mbudziso NTHIHI kha dirama ye na guda.

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI

Fhindulani mbudziso NTHIHI.

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI

Fhindulani mbudziso MBILI.

Shumisani mutevhe wa u sedzulusa uri u ni thuse.

4. Tevhedzani ndaela dzo iwawaho mathomoni a khethekanyo iwe na iwe nga vhuronwane.
5. Nomborani phindulo dzanu nga ndila ye mbudziso dza nomborwa ngayo kha bammbiri la mbudziso.
6. Thomani khethekanyo iwe na iwe kha siatari LISWA.
7. Iwawani nga vhudele nahone zwi no vhalea.
8. Ndangatshifhinga yo anganyiwaho: Shumisani minetse i re heneffa kha 60 kha khethekanyo iwe na iwe.

ZWI RE NGOMU

KHETHEKANYO YA A: NGANEA

Fhindulani mbudzo NTHIHI INWE NA INWE.

NOMBORO YA MBUDZISO	MBUDZISO	MARAGA	NOMBORO YA SIATARI
1. <i>U tshila ndi u vhona</i>	Mbudzo ndapfu	35	5
KANA			
2. <i>U tshila ndi u vhona</i>	Mbudzo pfufhi	35	5

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA

Fhindulani mbudzo NTHIHI INWE NA INWE.

3. <i>Findinkodo</i>	Mbudzo ndapfu	35	7
KANA			
4. <i>Findinkodo</i>	Mbudzo pfufhi	35	7

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI

Fhindulani mbudzo NTHIHI INWE NA INWE.

5. <i>Lwone a lwo ngo vha ita zwituku</i>	Mbudzo ndapfu	35	9
KANA			
6. <i>Vulani mufunwa wanga</i>	Mbudzo pfufhi	35	9

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI

Fhindulani mbudzo MBILI DZINWE NA DZINWE.

7. Demokirasi	Mbudzo pfufhi	17½	12
KANA			
8. Bafanabafana	Mbudzo pfufhi	17½	13
KANA			
9. Mbofholowo na mulalo zwi ngafhi?	Mbudzo pfufhi	17½	15
KANA			
10. Tshidakwa	Mbudzo pfufhi	17½	16

MUTEVHE WA U SEDZULUSA

KHETHEKANYO	NOMBORO YA MBUDZISO	TSHIVHALO TSHA MBUDZISO DZO FHINDULWAHO	√
A: Nganea (Mbudziso ndapfu KANA pfufhi)	1–2	1	
B: Dirama (Mbudziso ndapfu KANA pfufhi)	3–4	1	
C: Nganeapfufhi (Mbudziso ndapfu KANA pfufhi)	5–6	1	
D: Vhurendi	7–10	2	
PFESESANI: Ivhani na vhutanzi uri no fhindula kha khethekanyo MBILI fhedzi.			

KHETHEKANYO YA A: NGANEA***U TSHILA NDI U VHONA – RN Maḍadzhe***

Fhindulani mbudziso NTHIHI kha idzo dzi re afho fhasi.

MBUDZISO 1 (Mbudziso ndapfu)

Vhulapfu ha phindulo ya mbudziso ndapfu kha vhu vhe maipfi a u bva kha 250 u ya kha 300.

Sengulusani ndila ye siangane na fhethuvhupo zwa thusedza ngayo kha kubveledzele kwa thero.

[35]

KANA**MBUDZISO 2 (Mbudziso pfufhi)**

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni kone u fhindula mbudziso dzi a tevhelaho.

Mpho o no vhila tshothe zwino. A tshi humbula zwe a shuniwa zwone nga Phophi na Mashudu, mbiti dza tou vhuya dzothe, ambo vha o li litsha vili hanefha kha ningo ya Vho-Liedza. Vho-Liedza vha ya vhe kubudu hangei. Vha mbo di vuwa nga u tavhanya. Vho sinyuwa tshothe zwino, na u amba a vha tsha kona, vha vho sokou femeleka. Na vhone vhe Mpho hanefha kha milomo vhe thetshele u zwi pfe! Ya mbo di vha yo tangana. Tshi no hula tshi tshi lwa ndi nngwe na ndau, kha Vho-Liedza ho vha ho no iwa, naho Mpho o vha o dzelelwa nga maliba, maanda awe o vha e mahulu. Phophi o ri u vhona zwauri khotsi vha khou kundwa, a mbo di doba luswielo. A mbo di lu litsha hanefha kha mutana wa Mpho. Muthada ya nga a i ngo pfa tshithu. Phophi a dovha hanefha kha mutana, zwino Mpho a farelela nga u pfa vhutungu. Vho-Liedza vha vha vho wana tshifhinga tsha u rwa. Mpho dza mu nela dzi songo mu nela, ha divhi zwauri u do thivha a litsha dza nnyi. A tshi pila dza Vho-Liedza, luswielo lu mbo di wa kha mutana. A tshi pila luswielo, dza Vho-Liedza dzi khou mu nusedza kha milomo. Mpho vho mbo di mu sumbedza munango, a ri u u vhona, a tou gidima, a tshi u dzhia sa vhutshilo. Mpho nga u vhona zwauri o kundwa, o mbo di hwelela mafhungo aya khoroni.

Duvha la khoroni la wa. Vho-Liedza na Phophi vha ri a ri taiwi, a ri tou sengelwa mulandu ri hone. Mpho a toolola zwothe zwe zwa bvelela musi a tshi vhuya mutanganoni. A amba zwauri mufumakadzi ho ngo mu pandela, u kha di mu funa, naho o mu khakhela nga u ralo.

2.1 Nani dzina la mukalaha we a vha a tshi khou ima na Vho-Liedza afha khoroni. (1)

2.2 Bulani shango line aya mafhungo a khou bvelela khalo. (1)

- 2.3 N^{ani} dzina la tshishumiswa tshe Phophi a rwa munna wawe ngatsho. (1)
- 2.4 N^{ani} vhushaka vhu re hone vhukati ha Mpho na Vho-Liedza. (2)
- 2.5 Bulani zwiitisi ZWIVHILI zwo vhangaho nndwa vhukati ha Vho-Liedza na Mpho. (2)
- 2.6 Dodombedzani kuambarele kwa Vho-Guma. (2)
- 2.7 Vhambedzani hune mihumbulo ya Vho-Guma na ya Vho-Zhombo ya fana hone siani la u tshea mafhungo afha khoroni. (1)
- 2.8 Nweledzani muhumbulo muhulwane wa mafhungo aya. (2)
- 2.9 Nweledzani tsheo ye ya dzhiwa nga khoru malugana na mulandu uyu. (2)
- 2.10 Talutshedzani muhumbulo muhulwane we wa ita uri Phophi a shavhe vhuhadzi. (2)
- 2.11 Zwo tutuwedzaho Mpho uri a hwelele kana a pote mulandu khoroni ndi zwifhio? (1)
- 2.12 Ndi zwifhio zwe Mpho a ita zwi sa ananiho na mvelele ya Tshivenda? N^{ani} ZWIVHILI. (2)
- 2.13 Ndi zwifhio zwi sumbaho uri Phophi u khou disola kha vhukhakhi he a ita? N^{ani} ZWIVHILI. (2)
- 2.14 Ndi zwifhio u ya nga muhumbulo wanu zwe zwa vha zwi tshi nga bvelela arali Mashudu o vha a songo fhufha nga fasitere a shavha? (1)
- 2.15 Ndivho ya Mashudu musi a tshi ambisa Phophi yo vha ifhio? (2)
- 2.16 Fhindulani nga u ri *Ndi zwone* kana *A si zwone*, ni dovhe ni tikedze:
- 2.16.1 Mpho o rwa Vho-Liedza kha lito. (2)
- 2.16.2 Phophi o lamula Vho-Liedza na Mpho musi vha tshi khou lwa. (2)
- 2.17 Ni humbula unga Phophi u a funa Mashudu nga mbilu yawe yothu? Tikedzani. (2)
- 2.18 Mpho o vha a tshi funa musadzi wawe? Sengulusani. (3)
- 2.19 Sumbedzani vhudipfi hanu kha vhukhakhi ho itwaho nga Mashudu ha u dzhena lufherani lwa u edela lwa Mpho. (2)

[35]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A:**35**

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA***FINDINKODO* – TT Mudau**

Fhindulani mbudziso NTHIHI kha idzo dzi re afho fhasi.

MBUDZISO 3 (Mbudziso ndapfu)

Vhulapfu ha phindulo ya mbudziso ndapfu kha vhu vhe maipfi a u bva kha 250 u ya kha 300.

Sengulusani uri munwali o kona u gumafhi u bvisela khagala nyito no disendeka nga muanewa dende.

[35]

KANA**MBUDZISO 4 (Mbudziso pfufhi)**

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni kone u fhindula mbudziso dzi a tevhelaho.

(Ofisini dza Lihoro la Lushaka. Nga masiari. Hu vhone tshigwada tsha vhathu vha lihora ili.)

De Wit: (*U a sinyuwa.*) Vhanna, ri nga si vhuse na vhathu vhane vha ita zwine ri ri si zwi fune. Phurogireme yavho ya mveledziso, a si ine ri ri ra i tikedza. Sa tsumbo, filosofi ya u khwinifhadza tshiimo tsha muthu fhasi ha duvha nga u mu fhatela ndu ri ri a ri imi nayo. Tshine ri ri ra tenda tshone asitshi: Zwishai zwi do di vha hone, ri ri kha ri lwe na u imisa ikonomi ya shango! Vhathu kha vha dzhenelele kha mbekanyamushumo dza u ita uri hu vhe na mishumo. A zwi pfali munna a tshi nga vha na ndu ngeno a sa shumi. Na ri ri naho ro vha na vhutudzetudze kha kuvhusele kwashu, ndu idzo dza RDP a ro ngo vhuya ra dzi fhatela. Ndi mini zwenezwila? Ndi khwine vhathu vha edele zhazhani vhe na mishumo, vha hole vha do kona u thuswa nga fhethu ha u sia khofhe. Ngoho ndi ya uri maanda a rannda yashu o tsa, lune zwa u fhatela vhathu dzinndu ngeno hu sa khou gonyiswa tshiimo tsha ikonomi zwi nga a zwi pfali. Pholisi yashu khei, ri sika mishumo, vhathu vha shuma, ra renga mavu; ndu vha do tou difhatela kana vha renga dza bannga.

Murado 1: He ndi ima nalo, hone zwa u bva Kapa Vhukovhela a thi imi nazwo.

Murado 2: Na nne-vho.

De Wit: (*E mato lia-lia*) Ndi a zwi vhona uri a ni funi u bva Kapa Vhukovhela.

Murado 1: Ndi ngoho yo dalaho.

De Wit: Hone kha dziñwe phurovintsi ri a bva.
(*No tshifhinganyana*)

Murado 2: Ri nga bva zwashu.

De Wit: Ndi do fara therisano na muphuresidenthe Muthumukhulu uri a mmbudze uri ilo u li pfa hani.

Murado 1: Kha hu itwe nga u ralo.

De Wit: Kha ri balangane zwashu.

- 4.1 Bulani uri aya mafhungo a khou ambiwa ngafhi nahone nga tshifhinga-de. (2)
- 4.2 Bulani vhathu vhane mafhungo aya a khou livhiswa khavho. (1)
- 4.3 Sumbedzani zwine De Wit a tenda khazwo na zwine a imela zwone. (2)
- 4.4 Bulani vhuimo na lihora line De Wit a vha khalo. (2)
- 4.5 Bulani mutevhe wa zwithu ZWIRARU zwine zwa wanala kha pholisi ya lihora la De Wit. (3)
- 4.6 Vhambedzani zwine zwa fhambana vhukati ha lihora la De Wit na lihora la Muthumukhulu. (3)
- 4.7 Bulani dzina la phurovintsi ine ya khou langiwa nga lihora la De Wit. (1)
- 4.8 Talutshedzani muhumbulo muhulwane une wa wanala kha itshi tshipida. (3)
- 4.9 Talutshedzani zwe zwa itisa uri De Wit a ambe aya mafhungo o sinyuwa. (3)
- 4.10 Talutshedzani masiandaitwa a musi Skosana na Duma vho yela De Wit uri a tutshele shango la Afrika Tshipembe. (2)
- 4.11 Fhindulani nga u ri *Ndi zwone* kana *A si zwone*, ni dovhe ni tikedze:
  - 4.11.1 De Wit o fhatela vharema vha si na mishumo ndu dza RDP. (2)
  - 4.11.2 Coetzee ndi murangaphanda wa Lihoro la Lushaka. (2)
  - 4.11.3 Kapa Vhukovhela lo sala li zwandani zwa Lihoro la Lushaka. (2)

- 4.12 Ni a tendelana na kuvhonele kwa De Wit kwa uri vhathu vha songo fhatelwa dzinndu vha sa shumi? Tikedzani. (2)
- 4.13 Ambani vhupfiwa hanu malugana na zwe zwa ambiwa nga De Wit nga ha filosofi ya lihora lawe. (2)
- 4.14 Ni a pfela vhutungu Skosana kha zwe Muthumukhulu a mu ita zwone? Tikedzani. (3)
- [35]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 35

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI***ZWA VHUTSHILO* – NA Milubi na LL Mafenya**

Fhindulani mbudziso NTHIHI kha idzo dzi re afho fhasi.

MBUDZISO 5 (Mbudziso ndapfu)

Vhulapfu ha phindulo ya mbudziso ndapfu kha vhu vhe maipfi a u bva kha 250 u ya kha 300.

LWONE A LWO NGO MU ITA ZWITUKU

Sengulusani ndila ye siangane na fhethuvhupo zwa thusedza ngayo kha kubveledzele kwa thero.

[35]

KANA**MBUDZISO 6 (Mbudziso pfufhi)*****VULANI MUFUNWA WANGA***

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni kone u fhindula mbudziso dzi a tevhelaho.

A gidima a ya munangoni hafhu. A lwisa vothi zwa sokou vhutoto. Ndi hafha a tshi thoma u huwelela N^heani. A re N^heani ha zwi pfi nga phosho ya ma^hdi a shawara. Na La^htani a tshi thetshelesa a pfa shawara hu hone i hone-hone. I tshi nga sa zwi^hla mvula ya tshirulu yo vhuya tsho^hthe. A dovha a vhidzelela a songo vhidzelela. Ipfi la^hwe la sokou li^hwa nga are^hdi! Ndi afha a tshi del^hwa nga maano. U do tou sera fhasi ha mmbete e nata zwawe. Nangoho a sera fhasi ha mmbete. Tshi dinaho tsha vha tsha uri mmbete ndi mu^htuku. A tshi sera fhasi hawo u mbo di khuduluwa. A tshi lingedza u lwa na u khudulusa mmbete, milenzhe i to^htomowela n^hda.

A takuwa a ima a sedza mmbete sa une a nga amba nawo uri u pfesese. A sedza wa^hdirobu a wana uri a nga si vhuye a vuwa o fhelela khayoy. A dovha a i vala hafhu. A tshee o dzielwa nga u ralo a pfa khando dza milenzhe dzi tshi khou kanda dzi tshi khou sendela rumuni nga zwi^htuku nga zwi^htuku. Khathihi fhedzi a pfa dzo no swika vothini la rumuni ine a vha khayoy.

N^heani o ri u fhedza u shawara, a di^hphumula a sa vhuyi a sumbedza u gidima. O no fhedza a di^hshamula nga tha^hula. A ya a ima tshivhonini, a di^hsedza a vhona o naka lwo fanelaho. A tshi di^hsedza hafhu a vhona a tshi nga nngu i si na tshivhala yo fanelwaho nga u vha tshi^hthavhelo tshone-tshone. A mbo di vula vothi a sia a songo tsha li vala. A ralo ha vha u livha rumuni.

A khuya a dovha a khuya hafhu. U ralo ha vha u dzhena phasedzhini ya rumu yawe. E ndilani maṭo awe o vha e kha mushumo wa u ḍisedzasedza. Zwenezwi a tshi tou takula maṭo, maṭo e vhona! U vhona aai! Ndi munna wawe.

- 6.1 Bulani vhushaka vhu re hone vhukati ha Neani na Laṭani. (1)
- 6.2 Bulani fhethu HUVHILI he Laṭani a vha a tshi khou humbula u bva ngaho uri a si wanedzwe. (2)
- 6.3 Neani dzina ḷa muthu we Laṭani a vha a tshi khou ofha ene. (1)
- 6.4 Nwalani mutevhe wa zwithu ZWIVHILI zwine zwa wanala rumuni ya Neani. (2)
- 6.5 Bulani dzina ḷa yunivesithi ye Neani a vha a tshi dzhena yone. (1)
- 6.6 Dodombedzani zwithu ZWIRARU zwe Neani a ita musi a tshi fhedza u ṭamba a sa athu u vhuzelela rumuni. (3)
- 6.7 Nweledzani muhumbulo muhulwane wa nganeapfufhi iyi. (2)
- 6.8 Dodombedzani uri ndi ngani Neani o vha a tshi vho hana u vula vothi ngeno o fara khii. (2)
- 6.9 Fhindulani mbudziso dzi tevhelaho nga u ri *Ndi zwone* kana *A si zwone*, ni dovhe ni tikedze:
- 6.9.1 Vho-Dinani vho vha vho ṭuvha Neani. (2)
- 6.9.2 Neani o vha a tshi khou ṭambela munna wawe Vho-Dinani. (2)
- 6.9.3 Laṭani o vhidzelela, Neani a aravha. (2)
- 6.10 Nwalani zwine na vhona zwi zwone kha mutevhe uyu maelana na mvumbo ya Neani. Nangani ZWINA.
- 6.10.1 Neani o vha a tshi ḍifuna. (2)
- 6.10.2 Laṭani u a zwi ḍivha uri Vho-Dinani ndi munna wa Neani. (2)
- 6.10.3 Neani ndi musadzi a fulufhedzeaho. (2)
- 6.10.4 Neani u a funesa vhanna. (2)
- 6.10.5 Vho-Dinani vho khisa Neani. (4)

- 6.11 Ndi zwifhio zwe zwa vha zwi tshi nga bvelela arali Vho-Dinani vho wanedza Latani rumuni ya Nani? (2)
- 6.12 Inwi ni vhona Latani e muthu-de musi o tenda u khiyelelwa rumuni ya Nani? (2)
- 6.13 Ni vhona unga Nani u a disola kha zwe a ita? Tikedzani phindulo yanu. (3)
- 6.14 Arali inwi no vha ni Latani, no vha ni tshi do ita mini ni tshi vhona Vho-Dinani vha tshi khou da? (2)
- 6.15 Ni a pfela vhutungu Vho-Dinani kha zwe Nani a vha itela? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- [35]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 35

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI**MBUDZISO 7 (Mbudziso pfufhi)**

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

Demokirasi – TZ Ramaliba

- 1 Iwe demokirasi
- 2 Wo disa mulalo kha vhatshena na kha maindia,
- 3 Wa disa pfiripfiri kha vharema,
- 4 Nge vha si u divhe,
- 5 Vhe iwe wo hulisa vhana na vhasadzi,
- 6 Khoti a shanduka nwana,
- 7 Hone zwi songo fanela,
- 8 Iwe u muvhuya kha vhothe,
- 9 Vha tou sa u divha.
- 10 Iwe demokirasi,
- 11 Vhanzhi ngoho a vha u di,
- 12 Nge vha u edanyisa munna na musadzi,
- 13 Musadzi a vha munna,
- 14 Ayo ndi mazwifhi magagagaga,
- 15 Munna hu uri u do di dzula e munna,
- 16 Musadzi a dzula e musadzi.
- 17 Ho tou shaiwa thalukanyo,
- 18 Na u shaya u sa didivha vhubvo.
- 19 Iwe demokirasi,
- 20 Tsinde li dzula li tsinde,
- 21 Tavhi tshalo ndi u tikwa,
- 22 Tsinde a li tikiwi nga tavhi,
- 23 Tavhi li bva tsindeni,
- 24 Musadzi na nwana ndi matavhi,
- 25 Zwiliwa matavhini zwi bva zwi tsindeni,
- 26 Tsinde ndi lone la tshisima tsha zwiliwa,
- 27 Demokirasi ndi u ita zwo fanelaho u itwa nga muthu.
- 28 Demokirasi a si u ita zwine muthu a funa nga tshifhinga tshine a funa.
- 29 Pfanelo ya muwe a i wanali ntha ha ya muwe,
- 30 Muwe na muwe u na pfanelo dzawe
- 31 Henefho hune a vha hone,
- 32 Khosi i do dzula i khosi,
- 33 Khoti na ene u do dzula e khoti,
- 34 Musadzi a dzula e musadzi,
- 35 Musadzi na ene a vha musadzi,
- 36 Khoti u tea u dzula e kha ndinganyelo.

- 7.1 Bulani uri demokirasi yo disa mulalo kha vhafhio. (2)
- 7.2 Ndi pfiripfiri dzifhio dze dza diswa nga demokirasi kha Vhavenda. Bulani THARU. (3)
- 7.3 U ya nga ha murendi, ndi zwifhio zwine zwa vha mazwifhi tshirendoni itshi? (1)
- 7.4 Nani pfanapheledzo ya tshitanza tsha vhuvhili. (1)
- 7.5 Talutshedzani muhumbulo muhulwane wa tshirendo itshi. (2)
- 7.6 Vhudipfi ha murendi ndi vhufhio? (1½)
- 7.7 Fhindulani mbudziso dzi tevhelaho nga u ri *Ndi zwone* kana *A si zwone*, ni dovhe ni tikedze:
- 7.7.1 Demokirasi ndi u ita zwine wa funa nga tshifhinga tshine wa funa. (2)
- 7.7.2 Vhasadzi na vhana vha na pfanelo dzavho. (2)
- 7.8 Talutshedzani zwine mutaladzi wa 26 wa amba zwone. (1)
- 7.9 Kha mutaladzi wa 24 murendi o shumisa limetafore. Sumbedzani uri u todou ri vhudza mini nga heyi figara ya muambo. (2)
[17½]

KANA

MBUDZISO 8 (Mbudziso pfufhi)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

Bafanabafana – LR Ndlovu

- 1 Bafanabafana i rungunyela sa mutomba lunwenweni
- 2 I nga khomba tshotongiwa tsha mbilu
- 3 Sa madi lwanzheni, dzina la shango i mbo alamisa
- 4 Khudani nna ha sokou pfala 'Bafanabafana!'
- 5 Bafanabafana iwe thobvuwa ya lino
- 6 Ngavhe u vhe tombo, ndi musu u musuku
- 7 Ngavhe u vhe ludi, ndi musu u mutoli
- 8 Ngavhe u vhe ndu, wo vha u tshi do vha pfamo.

9	Vhuthihi nga vhu nge ha guma la notshi
10	Ndivho na mbilu zwi vhe zwithihi
11	Ni si kudane sa nanga dza kholomo nga tshanu
12	Musi khaedu i thavha ni si dzhenwe nga nowagudu.
13	Mulunzhedzi wa vhuthihi ha vhataleli sa musomi wa tshithatha
14	Mukodeli wa vhuludu, ndi iwe Bafanabafana
15	Iwe ngwenya ya Afrika, luvhomba lwa Afrika Tshipembe
16	Ndau i vhombaho lifhasi la tetemela.
17	Thuthuwedzo yau 'Madiba Magic' nga i nwelele maramboni
18	Iwe u shanduke tshiala tsha Afrika Tshipembe
19	Mihuvho na mifhululu nga zwi tavhe bonelelo kha iwe
20	Ngauri fulufhelo la lushaka ndi enewe.

- 8.1 Nani mutevhe wa zwithu ZWIRARU zwine murendi a fanyisa thimu ya Bafanabafana nazwo kha tshitanza tsha vhuvhili. (3)
- 8.2 Bulani zwithu ZWIVHILI zwine zwa nga tutuwedza Bafanabafana u tamba zwavhudi. (2)
- 8.3 Bulani dzhangho line Bafanabafana ya vha ngwenya yalo. (1)
- 8.4 Nani pfanapheledzo ya tshitanza tsha vhuraru. (1)
- 8.5 Talutshedzani muhumbulo muhulwane wa tshirendo itshi. (2)
- 8.6 Vhudipfi ha murendi ndi vhufhio? (1½)
- 8.7 Fhindulani mbudzo dzi tevhelaho nga u ri *Ndi zwone* kana *A si zwone*, ni dovhe ni tikedze:
- 8.7.1 Bafanabafana i a ofhiwa nga thimu dza lifhasi. (2)
- 8.7.2 Bafanabafana a i mvumvusi vhataleli. (2)
- 8.8 Talutshedzani zwine mutaladzi wa vhufuminthihi wa amba zwone. (2)
- 8.9 Nani lifanyisi li wanalaho kha tshitanza tsha u thoma. (1)
- [17½]

KANA

MBUDZISO 9 (Mbudziso pfufhi)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

Mbofholowo na mulalo zwi ngafhi? – LR Ndlovu

- 1 Ndi hone ro tshota pfamoni ya mulalo na mbofholwo,
- 2 He ra fuda vhaiwe vha tshi rutshelwa thumbuni dza zwidza
- 3 He ra zhaka vhaiwe vha tshi milwa nga milomo ya kotho,
- 4 He ra phuphudzika sa mabofu ri tshi dedengela,
- 5 Ri tshi rwiwa nga phamba na mihala nga mmbwa dza khulunoni.

- 6 Mukapi wa tshisima itali e si muki watsho,
- 7 Vhakapi vha tshisima tsha mbofholowo na mulalo vha sika nga dora,
- 8 Nge vha milwa nga mavu mafumo e zwandani,
- 9 Vhaiwe vha vhoxwa zwanda vha kudzwa swiswini,
- 10 Hune tshedza tshavho tsha dzhavhulelwa vhugala.

- 11 Milambwana na mahovhohovho a malofha,
- 12 Matanza a hushulwaho nga mulomo wa kotho,
- 13 Khuwa na phosho nga vhatshili,
- 14 Ndi zwone zwigazwa ndodzi ya dotshi-dotshi,
- 15 Zwi rangelaho vhufhelo phanda.

- 16 Ndi hone ro kavha mirunzini ya mbofholowo,
- 17 Bunga ri do dzhenavho lithihi,
- 18 Mivhala na mitupo zwa unga na magabelo a lwanzhe,
- 19 Musadzi ndi do vhingavho mutshena sa mahada
- 20 Kha khulunoni nda wanavho pfumi.

- 9.1 Ri neeni mutevhe wa zwivhuya ZWINA zwi bveledzwaho nga mbofholowo. (4)
- 9.2 Bulani vhuleme vhuvhili he vhathu vha vha vha tshi tangana naho musi vha tshi lwela mbofholowo. (2)
- 9.3 Nani pfanapheledzo ya tshitanza tsha vhuvhili. (1)
- 9.4 Talutshedzani muhumbulo muhulwane wa tshirendo itshi. (2)
- 9.5 Vhudipfi ha murendi ndi vhufhio? (1½)

- 9.6 Fhindulani mbudziso dzi tevhelaho nga u ri *Ndi zwone* kana *A si zwone*, ni dovhe ni tikedze: (2)
- 9.6.1 Vhalwelambofholowo vho farwa vha valelwa dzhele. (2)
- 9.6.2 Mbofholowo yo ita uri vharema na vhatshena vha si dzhene bungani lithihi. (2)
- 9.7 Nani thalutshedzo ya mutaladzi wa vhurathi. (2)
- 9.8 Nwalani lifanyisi li wanalaho kha tshitanza tsha u thoma. (1)
[17½]

KANA

MBUDZISO 10 (Mbudziso pfufhi)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

Tshidakwa – T Makhado

- 1 Vhutshilo hau vhu nga ha luthwethwe vhulimbongi
- 2 Naho wa sindwa mutulini wa mavhele
- 3 Vhutshilo hau a vhu nga guvhuwi
- 4 Nge mathada a u dela sa zwitshela zwa muumba.
- 5 Ngavhe u vhe khundavhalai i shayaho mudengu
- 6 Ha nga u konana na dziphombwe u lozwa ndaka
- 7 Nayo dzau wo dzi rea nga tshikwekwe
- 8 Wa nga tsilu li bulaho zwothe zwa mbiluni.
- 9 Ngavhe u sa nwe tuvhu
- 10 Nge wa hangwa vhotoma hau
- 11 U si tsha elelwa zwa mathupho
- 12 Vhunga nyambo dzau hu zwiombo ngomani.
- 13 Ngavhe mulomo wau u tshi ambela mbevhevhe
- 14 U lwele vha tsikuni na vhashai
- 15 U nga magungwa a vhashai o nwela khothe
- 16 Ngeno vphulusi vha tshi tshimbila nga thongathusedzi.
- 17 Iwe tshidakwa u vhusaho vhotoma
- 18 U nga ndau i vhombaho ya phanzhe
- 19 Vhunga thamu na solo zwi tshi iledza vhotala
- 20 Nge muvhuso wau wa tshimbila nga thogatserekano.

- 21 Vhutshilo hau ndi khangala khanganyise
 22 Nge khangala ya ruḁa maṁo
 23 Vuluvulu lo fa nga vuhwawho
 24 Vhunga iwe u tshi tshila wo fa tshone tshifakhole.

- 10.1 Bulani dzina la tshinoni li wanalaho tshirendoni itshi. (1)
- 10.2 Nḁani mutevhe wa madzina MAVHILI a nowa e murendi a a shumisa kha tshirendo itshi. (2)
- 10.3 Topolani mitaladzi MIVHILI i sumbaho uri halwa vhu a hangwisa vhusiwana lwa tshifhinganyana. (2)
- 10.4 Bulani phukha ine murendi a fanyisa tshidakwa nayo. (1)
- 10.5 Nḁani pfanapheledzo ya tshitanza tsha vhuṁa. (1)
- 10.6 Talutshedzani muhumbulo muhulwane wa tshirendo itshi. (2)
- 10.7 Vhudipfi ha murendi ndi vhufhio? (1½)
- 10.8 Fhindulani mbudziso dzi tevhelaho nga u ri *Ndi zwone* kana *A si zwone*, ni dovhe ni tikedze:
- 10.8.1 Tshidakwa tshi a kondelwa nga u litsha halwa. (2)
- 10.8.2 Tshidakwa a tshi ambesi. (2)
- 10.9 Nḁani thalutshedzo ya lifanyisi li wanalaho kha tshitanza tsha u thoma. (2)
- 10.10 Topolani murero we murendi a u shumisa kha tshitanza tsha vhuṁanu. (1)

[17½]

ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA D: 35
MARAGAGUṬE: 70